

The merchants of Europe

Európa kalmárai

Tavaly ősszel egy bolhapiacon jártam, valahol Wrocław külvárosában. Egy nappal azelőtt, hogy visszatértem volna Horvátországba, a Balkánra, hirtelen szükségem lett még egy útitáskára. Nem akartam sokat fizetni érte, Zágrábban úgyis volt már elég útitáskám és bőröndöm, csak a visszaútra kellett. Ha hazaérek, kidobhatom a szemétkébe. Egy ilyen táskát természetesen a legjobb a bolhapiacon keresni, a szegények piacán, ahol csempészett konfekciót árulnak, ott, ahol keleten rendszerint szombaton és vasárnap összegyűlik a deklaszszált, átmeneti polgárság, nyugaton pedig, ugyanilyen külvárosokban, a balkáni és kelet-európai bevándorlók, ha az övéik közt akarnak lenni, és ráadásul kevés pénzért kielégíteni saját fogyasztói szükségleteiket. Miközben Európa még mindig az áruházakban és nagy üzletközpontokban él, az európai szegénység, a margóra szorultak és a bevándorlók a külvárosok szabad ég alatt működő piacain. Ha megérkezünk egy nagyvárosba, Milánóba, Frankfurtba, Berlinbe, Bécsbe, Prágába, mindegy, hogy üzleti ügyben vagy turistaként, nem jut eszünkbe, hogy a deklaszszáltak efféle piacát megkeressük, ám ha véletlenül arra vetődünk, akkor érdekesebb és tanulságosabb lehet a bédekkerek minden kulturális és történelmi nevezetességénél az, amit ott találunk. Nem Európa valódi képe lesz az, mert a valódi kép soha nem a margókon látható – bármennyire szeretnék is a balos romantikusok és irodalmárok –, de Európának ezeken a belső peremén, a nagy európai városok periferiáján az is látható, milyen Európa a földrajzi peremén, Moldáviában, Romániában és a Balkánon, és talán azt is felfedezhetjük, milyen betegségek gyötrik Európát. Talán felismerjük a helyet, ahonnan az új, a középkortól különböző pestis elindul, amely végül elpusztítja majd Európát.

Európa valódi képe: az üzletközpontokban és a bolhapiacokon

De mint mondtam, Wrocławban nem voltak ilyen nagy ambícióim: csak egy olcsó útitáskát akartam venni, mert megszaporodott a hazaviendő holmi, és a piros samsonite bőröndöm túl kicsinek bizonyult. Mégis, míg a külváros felé autóztunk, ami sokáig tartott, és Wrocław nagyobbak és kiterjedtebbnek látszott, több útkereszteződéssel és közlekedési lámpával, mint amekkora valójában, egy és más még az eszembe jutott. A bolhapiacokon, mint tudjuk, az olcsó konfekción, különféle csempészárúkon, használt rádiókészülékeken és kínai cd-lejátszókon kívül a városok emlékezetét is árulják, főként értéktelen régiségeket, emléktárgyakat és giccs-szuvenírokat, családi fényképeket, bélyegalbumokat, régi folyóiratokat, mindazt,

ami a kellőképpen figyelmes és türelmes szemlélő előtt feltárja egy város emlékezetét. Évekig, mindaddig, míg torkig nem lettem a horvátokkal meg az irodalmukkal, eljártam ősszel a frankfurti könyvvásárra, ahol feltétlenül átmentem a Majna túlsó partjára is, és a folyó menti tágas és szép gyepes térségen működő bolhapiacon összeraktam a város kaleidoszkópját. Annak ellenére, hogy a várost 1945-re a földdel tették egyenlővé, akadtak itt kisebb kerámiaedények a *belle époque* idejéből, levestányérok, aljukon, ahol ma rendszerint a *Made in China* felirat látható, baljós fekete horogkeresztrel. De mindig találtam nagyon alapos sajtódokumentációt 1968-ról, folyóiratokat, képeslapokat, újságkivágatokat, rendőrségi fotóalbumokat a tüntetésekről és sok egyebet, ami minden turistakalauznál hívebben tanúskodott Frankfurt múltjáról. Ott, azon a bolhapiacon többet megtudtam erről a városról, mint a beláthatatlan, neonfényvel megvilágított kiállítási csarnokokban, ahol minden októberben ragyog és összegyűlik az egész Gutenberg-galaxis. A könyvvásáron elfogott volna a depresszió, jelentéktelennek éreztem volna magam a nyelvem határai közt, a kultúráim alacsonyabbrendű lett volna, és nagyon korlátozottak lettek volna a lehetőségeim, hogy bármit megtudjak vagy megtanuljak. A frankfurti bolhapiacon azonban úgy éreztem magam, mintha otthon lennék.

Mindez eszembe jutott, miközben a wroclawi külváros felé autóztam. És előre megmondhattam: ez a város sokkal közelebb áll hozzám és érdekesebb számomra, mint Frankfurt. Nem csak mert ez itt Kelet-Európa, és én kelet-európai vagyok, hanem mert Wrocław határközeli, marginális város. Sok olyasmi történt itt, amit Európa igyekezett minél hamarabb elfelejteni, átnézni rajta, szemet hunyni fölötte... Kezdetnek ott volt 1945 után az etnikai tisztogatás, annak ellenére, hogy az antifasiszta koalíció győzelmével véget kellett volna vetni az ilyesminek. Arra számítottam, hogy a bolhapiacon látok majd valamennyit a német Breslauból, meg arra is, hogy feltétlenül találkozom a lengyel kommunista múlt maradványaival, és számítottam még sok mindenre...

Egy megszünt vasútvonal holtvágányának két oldalán elterülő tágas térségben végelethatatlanul, több mint egy kilométer hosszan sorakoztak a piaci pultok, amelyeken olcsó, többnyire ismeretlen eredetű konfekciót árultak. Szombaton és vasárnap itt minden kapható. Nagyon kevés pénzért ruhát és cipőt vehet magának az ember, sífőlszelést, fürdőruhát és bűvárszemüveget, zakót öko- és állatbőről, mindenféle elektromos készüléket mosógéptől ijesztően nagy és vékony képernyőjű

televízióig, vehet friss kenyeret, a lengyel hegyekben készült, vagy esetleg Hollandiából behozott, és a lengyel hegyekben készültnek hazudott sajtót. Nincs olyan, ami itt nincs – az emlékezetet kivéve.

Pár száz méter és tíz perc után már meg is vettem az útitáskát, ami miatt annyit szorongtam, és amelyet valószínűleg évekig használni fogok, mert noha nagyon olcsó, viszonylag erős és jó minőségű, úgyhogy a lelketlen repülőterei munkások kedvükre hajigálhatják a repülőgép poggyászterében, ugrálhatnak rajta és betemetetik a koporsókkal, amelyekben kelet-európai kivándorlók utaznak haza, az én új táskám mindezt könnyűszerrel ki fogja bírni. Miután megvettem a táskát, folytattam a kutatást a múlt emlékei után, amelyek elárulhatnának valamit erről a városról és országról. Tudtam, hogy el kell jutnom a bolhapiac végére, mert az igazi dolgokat csak ott fogom megtalálni. Amiként a bolhapiacok rendszerint a nagyvárosok peremén találhatóak, ugyanúgy az emléktárgyak és régiségek is mindig a bolhapiacok peremén keresendők.

Wrocławban azonban, mikor az ember átvekszi magát a végeérhetetlen embersokaságon, hogy elérjen ennek a hatalmas, a keleti vásárokhöz és bazárokhöz hasonlóan a szabad ég alatt működő piacnak a szélére, egyre érdekesebb és válogatottabb áruk helyett, valamiféle múlt maradványai helyett csak a konfekció lesz egyre olcsóbb és silányabb, hogy végül a szemét vegye át a helyét. És ebben a szemétkébe akadnak régiségek is a szocialista múltból: egy-két szovjet bélyeg Lenin arcával, elromlott román vízforraló és tömördek hanglemez silány nyugati diszkó- és popzenével, ami valakiknek a hetvenes és nyolcvanas évek Lengyelországában talán ért valamit. De semmi hazai vagy eredeti, semmi, ami a hely lenyomatát, az identitás jelét, valamely elmúlt kor emlékezetét hordozná. Mintha több maradt volna a valódi Frankfurtból az 1945-ös angol bombák után, mint amennyi Wrocławból maradt az 1990 előtti időkből.

Csalódott voltam, de nem lepődtem meg. Úgy éreztem magam, mintha otthon lennék, a Balkánon. A mi szabad ég alatti bolhapiacainkon és vásárainkon nagyon gyakran ugyanez a helyzet: hegyekben álló olcsó konfekció, történelem, emlékezés és identitás nélkül. Alapjában véve ez ma a Balkán: értéktelen kínai konfekció, történelem, emlékezés és identitás nélkül. Az efféle konfekció mintájára szabták az összes mai balkáni nacionalizmust is. És csak ezekről, e vérszomjas és esztelen nacionalizmusokról ismerhetjük fel a balkáni politikákat és kultúrákat, ha csak egy kicsit jobban szemügyre vesszük őket, ha egy kicsit

jobban odafigyelünk, mit mondanak nekünk ezek a Hugo Boss öltönyös, sima modorú alakok, Horvátország, Szerbia, Macedónia, Bulgária, Koszovó állam- és miniszterelnökei. A maguk sokszor nagyon is jó angolságával tökéletes esztelenségeket beszélnek kis nemzeteik ezeréves történelméről, amelynek során természetesen gonoszul bántak velük közvetlen szomszédaik, akiktől rendszerint csupán vallási hovatartozásuk vagy az igeragozás árnyalatnyi eltérései különböztetik meg őket egészében véve közös és azonos nyelvükön belül. E balkáni országok állam- és miniszterelnökei, akiket rendszerint olyankor látunk a televízió képernyőjén, amikor újonnan vásárolt különgépükön európai körútra indulnak, rendszerint nacionalista gazemberek és senkik, akik megpróbálják a saját politikájukat eladni Európának. És ezt mindig ugyanúgy csinálják, akár a Szerb Állam új elnökéről, akár a Horvát Köztársaság régi elnökéről van szó: amint megérkeznek Európába, nekilátnak meggyőzni vendéglátóikat, hogy éppen ők személyesen az egyedüli garanciái annak, hogy a Balkánon ne kerüljön sor háborúra és vérontásra. Ha Brüsszel nem támogatja őket, ha az európai bankoktól nem kapnak kedvező hiteleket, megtörténhet, hogy politikai ellenfeleik kerülnek hatalomra, és ha ez bekövetkezik, Európa megnézheti magát. Ezzel a politikával, és egyedül ezzel jutott el Horvátország is az Európai Unió küszöbéig.

Csakis ennek, és semmi másnak köszönhetően válik július elsejével ennek az államközösségnek a tagjává, és szűnik meg, szimbolikus értelemben, a Balkánhoz tartozni. A horvát állam- és miniszterelnökök, külügyminiszterek és külügyminiszterelnök nagyrészt ugyanazoknak a hazugságoknak és csalásoknak a segítségével érték el ezt a történelmi sikert, amelyekhez szerbiai, koszovói vagy macedóniai kollégáik is folyamodnak. Komoly politika és diplomácia helyett, amilyent gyakran látni vélnék, akik Európát főleg a televízió képernyőjéről ismerik, a horvátok az Európai Unió felé vezető útjukon, a kommunizusból a demokráciába való átmenet során az európai bolhapiacok legrosszabb árusainak stratégiáját alkalmazták, azokét,

akik csak egyszer bukkannak föl, soha többször, mert csak szemetet árulnak, ami valódi konfekciónak látszik. Szerencsére Wrocławban nem ilyenekbe botlottam. A táská, amit vettem, nagyon jó minőségű, nemcsak Zágrábig bírta, hanem összes jövőbeni európai utazásomat ki fogja bírni.

Aki ezt a táskát eladta nekem, komolyabb kereskedő, mint Ivo Josipović horvát elnök vagy Vesna Pusić horvát külügyminiszterasszony. Vagy talán inkább a munkája lényege más. Nevezetesen, a bolhapiac árusai és a keleti csempészek ott lesznek a jövő héten is, és ha szemetet adtak el, meg tudjuk találni őket. Josipović úr és Pusić asszony ellenben nyugodt lehet, miután Brüsszelben eladta a hamis horvát politikát, mert nem lesz lehetőség reklamációra és az áru visszavételére. Azért csalás, amit csináltak, mert hamis márkajelű árut adtak el Európának, mert közönséges csalókként jártak el. Lássunk egyetlen példát: ahhoz, hogy Horvátország megkezdhesse a tárgyalásokat a csatlakozásról, még 1997-ben alkotmányba kellett iktatni a nemzeti kisebbségek jogait. Ennek azt is tartalmaznia kellett, hogy a szerb nemzeti kisebbségnek – amely időközben a háború előttihez képest a harmadára zsugorodott, mert többsége a horvát hatóságok nyomására vagy más okokból átmenekült Szerbiába – joga van a saját írásrendszeréhez. Mert bár mindkét nemzet többnyire a latin betűs írást használja, a cirill írás a szerb kulturális hagyomány része, és ezért a szerbek, különösen ha Szerbián kívül élnek, azzal kívánják hangsúlyozni identitásukat, hogy a cirill betűs írást használják. Kicsit bonyolult, kicsit furcsa is, de hát a balkáni identitások többnyire ilyenek. Mindenesetre Horvátország még 1997-ben törvényt hozott arról, hogy a szerbeknek garantálja a jogot a cirill betűs íráshoz.

Ezzel szemben 2013-ban, amikor ennek a jognak néhány hónappal a csatlakozás előtt végre érvényt kellett szerezni, fellázdattak a háborús veteránok, akiket támogatott az állami televízió és a média nagy többsége, az egész parlamentáris ellenzék, és a kormány egy része is. Ivo Josipović államelnök csak annyit mondott a cirill betűs írás

ellen lázadóknak, hogy indítsanak népi kezdeményezést a törvény ellen, vagyis szavazzák meg a cirill betűs írás betiltását. Ezt egész komolyan mondta, de arra számított, hogy Horvátországon kívül nem fogják meghallani. Amikor másnap egy alacsonyabb beosztású hivatalnok megüzent Brüsszelből, hogy Horvátországnak tiszteletben kell tartania a nemzeti kisebbségek jogait szavató törvényt, Josipović hirtelen változtatott retorikáján. Helyesebben azt állította, hogy előző nap csak tréfált, azaz gúnyolódott azokon, akik a törvény ellen lázadtak. Az igazság ellenben az, hogy úgy viselkedett, mint egy csaló egy keleti bazárban, vagy mint csempészárut kínáló árus egy európai bolhapiacon, akit a rászédett vevő nyakon csípett, mert hamis árut adott el neki. Természetesen az is kész visszaadni a pénzt. Természetesen az is csak tréfált.

Balkániság: történelem helyett legendák, mítoszok

A Balkán az a hely, ahol mítoszok és legendák szolgálnak arra, amire másutt a nagy és kis történelem. A Balkánon ma nagyon fontos megsemmisíteni minden egyéni és kollektív emlékezetet. A hatalmon lévőknek fontos, ezeknek a nacionalista csalóknak, meg a kulturális elitjüknek. A múltvaló emlékezésben ver gyökeret a szubverzió és az uralkodó rend lerombolása. Ezért az emlékezés tilos. Másutt a nacionalizmus a múlt felé fordul, és ezáltal a politikai konzervatívok azon törekvését támogatja, hogy lehetetlenné tegyék a változásokat és reformokat a társadalmon és az államon belül. A Balkánon, de különösen Horvátországban és Szerbiában, a nacionalizmus egy meghamisított, eltorzított, fiktív múlton alapul, valamint, ami sohasem történt meg, de amiben az egész társadalomnak hinnie kell. Aki nem hisz, azt eltaszítják, kiűzik, kiiktatják. Aki nem hisz a kitalált múltban, az minden ellenségénél veszélyesebb. Kiiktatása viszont nem a rendőrség és nem a bíróság dolga. Nem zárják az embereket koncentrációs táborokba, jóllehet ez része annak a horvát múltnak, amelyre nem szabad emlékeznünk. A kollektív fikcióból kiközösítettekre és kivetettekre állami elnyomás helyett kollektív társadalmi elnyomás nehezedik. Akik nem hisznek abban, hogy a horvátok jobbak más nemzeteknél, hogy a történelem folyamán az áldozat szerepét játszották, hogy egy horvát nem lehet háborús bűnös, még ha szerbek százait gyilkolta is meg, aki nem hisz az emlékezet-hamisítványban, azt a békés és jámbor Európa szeme láttára a szomszédai és barátai fogják üldözni, a társadalmi közössége fogja üldözni, miközben Josipović elnök és Pusić miniszterasszony elad Európának egy hamis képet Horvátországról. Íme, ezért éreztem úgy egy ideig a bolhapiacon, Wrocławban tavaly ősszel, mintha a Balkánon lennék. Ám mihelyt elindultunk a város központja felé, máris nagyon messze voltam a Balkántól.

CSORDÁS GÁBOR FORDÍTÁSA

DEJAN ŠTIFANIĆ ISZTRAI FOTÓJA